

راهبردهای جمهوری اسلامی ایران در شکوفایی ظرفیت‌های منطقه‌ای اقتصاد محلی سیستان و بلوچستان

* محسن رستمی^۱، سعید ربیعی^۲

۱. استادیار گروه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، دانشکده دفاع ملی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران
۲. دانشجوی دکتری، گروه مطالعات منطقه‌ای، دانشکده پیامبر اعظم (ص)، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۲۸ فروردین ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۸ شهریور ۱۴۰۱

تاریخ انتشار: ۲۵ آذر ۱۴۰۱

چکیده

استان سیستان و بلوچستان منطقه‌ای است که همواره مشکلات عدیده‌ای داشته است. بدون شک برنامه‌ریزی اقتصادمحور نقش بسزایی در ثبات یا پراکندگی جمعیت دارد. منظور از توسعه اقتصادی محلی بالابردن ظرفیت اقتصادی یک منطقه به‌منظور بهبود شاخص‌های اقتصادی آن است که با بهبود شاخص‌های اقتصادی به جد می‌توان از مقوله مهاجرت نه تنها جلوگیری بلکه منطقه را به منطقه‌ای مهاجرپذیر تبدیل کرد. بنابراین هدف اصلی در این مطالعه یافتن الگوی توسعه محلی است که براساس رویکرد دارای محور تدوین شده است. در این مقاله از روش پژوهش منطق فازی استفاده می‌کنیم. شیوه جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای و میدانی است. در روش میدانی از مشاهده، پرسشنامه، مصاحبه و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز بهره می‌گیریم. پس از جمع‌آوری اطلاعات، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل منطق فازی استفاده می‌کنیم. با توجه به اهمیت کار و گستردگی منطقه از مدل منطق فازی برای شناسایی اولویت‌های سرمایه‌گذاری بهره می‌گیریم. سرانجام با توجه به اطلاعات به‌دست آمده از مدل‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده راهکارهای راهبردی و اجرایی ارائه می‌دهیم. همچنین با توجه به ظرفیت‌های منطقه‌ای و اجتماعی به‌دست آمده و الگوی اقتصاد محلی، پیشنهادهای راهبردی و اجرایی در زمینه‌های افزایش امنیت پایدار، توسعه و آمایش سرزمینی استان سیستان و بلوچستان و ایجاد اشتغال ارائه می‌دهیم.

کلیدواژه‌ها:

استان سیستان و بلوچستان،
امنیت پایدار، توسعه اقتصاد محلی،
ثبات جمعیت، رویکرد دارای محور،
نواحی مرزی شرق کشور.

* نویسنده مسئول:

دکتر رضا پارسای

نشانی:

پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات

اجتماعی فراجا، تهران، ایران

پست الکترونیکی:

mmahya1392@sndu.com

استناد به این مقاله:

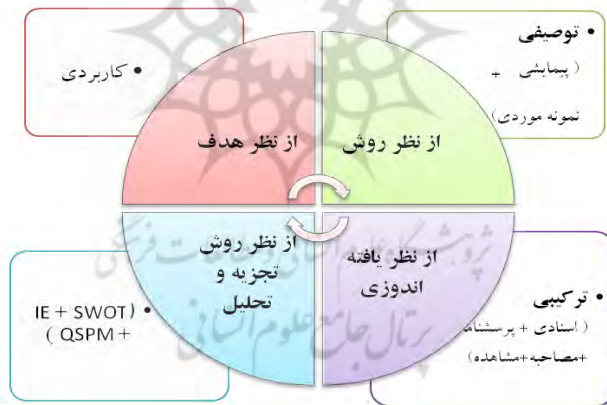
رستمی، محسن، ربیعی، سعید. (۱۴۰۱). راهبردهای جمهوری اسلامی ایران در شکوفایی ظرفیت‌های منطقه‌ای اقتصاد محلی سیستان و بلوچستان. مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۲ (۵)، صص: ۴۸-۲۳

۱. مقدمه

اشتیاق برای بهتر زیستن و حرکت به سوی فردایی درخشان و داشتن سرزمینی سرشار از رفاه، از اهداف و آرمان‌های بزرگ همه ملت‌ها بوده است و مردم همواره دستیابی به این آرمان و ایده‌آل خود را در تلاش‌های سیاست‌مداران، دولت‌مردان و اندیشمندان جامعه خود پیگیری و تصور می‌کنند (Ebrahimi, 2008: 259). از سویی نبود تعادل‌های منطقه‌ای و توزیع نامتعادل خدمات و امکانات به صورت نامناسب، از ویژگی‌های بارز و عمده کشورهای جهان سوم و ایران است. امروزه عوامل متعددی سبب به وجود آمدن شبکه‌ای از مکان‌های مرکزی یا سلسله‌مراتب سکونت‌گاهی شده که دیگر مناطق اطراف خود را تحت تأثیر قرار داده است (Bashandeh, 2010: 156)، ضمن اینکه نابرابری‌های منطقه‌ای در همه اشکال و سطوح آن‌ها می‌تواند پیامدهای ناگواری را به همراه داشته باشد (Richards, 2014: 22). برای شناخت تفاوت سطح توسعه نواحی، لازم است ابتدا وضعیت موجود منطقه بررسی شود تا اینکه بتوان بر این اساس برای کاهش یا از میان بردن تفاوت‌ها برنامه‌ریزی کرد. در سطح منطقه، ایجاد تعادل منطقی بین مردم، اشتغال و خدمات، یکی از آرمان‌های پسندیده است (Najarzadeh, 2015: 55). همچنین نابرابری، مشروعیت سیاسی دولت را خدشه‌دار کرده و حاکمیت دولت را به مرور در مسیر نابودی قرار می‌دهد (O'Connor, 2014: 165). ضمن اینکه وجود نابرابری و ابعاد مختلف آن از نشانه‌های مهم توسعه‌نیافتگی است. نداشتن شناخت دقیق از بخش‌های اقتصادی اولویت‌دار استان و ظرفیت‌های رشد آن‌ها موجب شده است که سرمایه، امکانات، حمایت‌ها و سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای استان به درستی در بخش‌های با اولویت و دارای قابلیت رشد متمرکز نشود که این موضوع موجب از دست رفتن فرصت‌های توسعه استان شده است.

بنابراین شناخت بخش مزیت‌دار استان برای تمرکز اقدامات حمایتی و مدیریت بهینه منابع اقتصادی و ارتقای کارایی اقتصادی از مهم‌ترین نیازهای استان برای دستیابی به اهداف توسعه‌ای آن است. در پژوهش حاضر می‌خواهیم با شناسایی ظرفیت‌های رشد و توسعه اقتصادی محلی در این استان به ارائه برنامه‌ای مدون با هدف رشد اقتصادی در این استان و به دنبال آن رشد و ثبات جمعیت در این منطقه باشیم. توسعه‌داری محور مناطق بر پایه شناسایی ظرفیت‌ها و سرمایه‌های موجود، تقویت و بهره‌برداری از آن‌هاست. این رویکرد به جای پیامد بر فرایند تأکید دارد و با بسیج سرمایه‌های بومی و محلی به دنبال ظرفیت‌سازی است. در این رویکرد،

نگاه برنامه‌ریزی و مدیریت از پایین به بالا بر توانمندسازی و مشارکت جمعی ساکنان مبتنی است. توسعه نیافتگی هر یک از مناطق می‌تواند امنیت انسانی و امنیت ملی را با چالش مواجه کند. این مسئله در خصوص مناطق حاشیه‌ای و مرزی اثری مضاعف دارد، زیرا اگر مناطق حاشیه‌ای از توسعه عقب بمانند و دولت‌مردان یک کشور مشکلات و مسائل مردمان حاشیه را در حاشیه حل نکنند، ناگزیر مهاجرت از حاشیه به مرکز رخ خواهد داد که این مهاجرت هم بعد عینی و هم بعد روانی دارد. به طوری که مهاجران حاشیه مشکلات حاشیه را به مرکز خواهند آورد و در فاصله‌ای نزدیک‌تر به مرکز، حاشیه‌ای نوین خواهند آفرید که خطرات امنیتی این حاشیه‌ها ده‌ها برابر حاشیه‌ی نوع قبل است. به علاوه خالی شدن مناطق مرزی و حاشیه‌ای کشور از جمعیت، آسیب‌پذیری مرزها و امنیت انسانی و ملی کشور را افزایش می‌دهد. حال با توجه به موارد بیان شده با هدف شناسایی ظرفیت‌های منطقه‌ای در شکوفایی اقتصاد محلی سیستان و بلوچستان این پرسش مطرح می‌شود که ظرفیت‌های منطقه‌ای در شکوفایی اقتصاد محلی سیستان و بلوچستان چیست؟ پژوهش حاضر از نوع توصیفی همبستگی است.

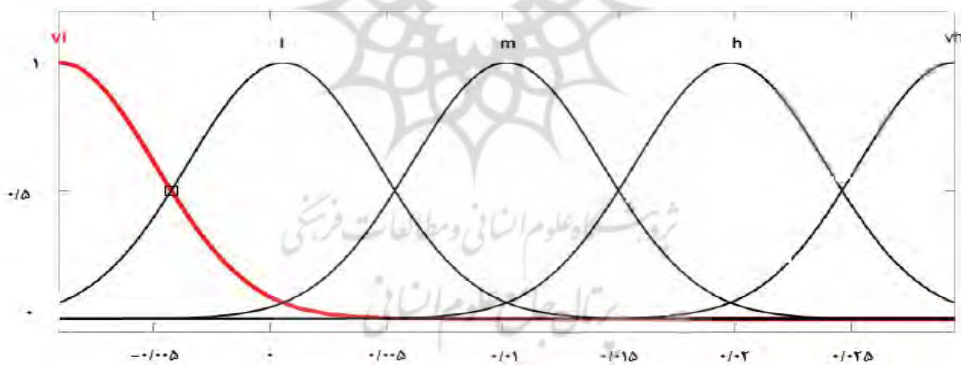

Source: Author

با توجه به ماهیت این پژوهش، ترجیح بر این است که از هر دو شیوه کیفی و کمی هم‌زمان بهره بگیریم. در بخش نخست با استفاده از اسناد کتابخانه‌ای و بررسی مطالعات پیشین صورت گرفته به خلق مدل مفهومی و تئوری مرتبط با موضوع مورد مطالعه پرداخته‌ایم و سپس

با استفاده از معیارهای کمی ارزیابی شاخص‌ها و وضعیت موجود را انجام داده و مدل مفهومی را مورد آزمون قرار داده‌ایم. جامعه آماری پژوهش کارشناسان حوزه اقتصاد محلی و توسعه هستند که روش نمونه‌برداری از کارشناسان نیز به‌طور تصادفی است. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل اطلاعات آماری از روش‌های توصیفی و استنباطی در دو بخش مجزا استفاده کرده‌ایم. در سطح آمار توصیفی از شاخص‌های فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار استاندارد بهره گرفته‌ایم. در بخش آمار استنباطی از روش‌های کمی با استفاده از نرم افزار SPSS و EXCEL و SWOT استفاده می‌کنیم.

در این پژوهش، فاکتورهای مستخرج از تحلیل عاملی برای هر بخش اقتصادی، مقدار نرمال توابع عضویت را تشکیل می‌دهد و حد بالا و پایین این تابع عضویت با اضافه کردن و کم کردن یک و دو انحراف معیار، از مقدار نرمال به دست می‌آید. بنابراین برای هر بخش، پنج تابع عضویت تعریف می‌شود که سطوح بسیار زیاد، زیاد، نرمال، کم و بسیار کم را نشان می‌دهد. تابع عضویت استفاده شده در این پژوهش در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱: توابع عضویت استفاده شده در پژوهش Source: Taheri, 2003: 79

۲. پیشینه پژوهش

صفورا حیدری (۱۴۰۰) در پایان نامه خود با عنوان «بررسی رابطه متقابل امنیت و توسعه در مناطق مرزی (مطالعه موردی: استان سیستان و بلوچستان) نتیجه می‌گیرد که مناطق مرزی جنوب شرقی کشور یکی از بارزترین موارد نابرابری فضایی به لحاظ توسعه در کشور معرفی شده‌اند

که به دلیل گسستگی فضای سرزمینی آن از بقیه کشور، تأثیرگذاری این منطقه در مقیاس کشوری بسیار کم‌رنگ شده و سبب شده است این استان از مناطقی باشد که جز یکی از محروم‌ترین استان‌های کشور محسوب می‌شود. در این زمینه، هدف از انجام پژوهش تبیین رابطه امنیت و توسعه شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان در جهت یافتن عواملی که تنش‌های موجود را کاهش داده و دستیابی به راهکارهایی باری برقراری توسعه نسبی در سطح منطقه است.

ابوالفضل جان‌فزا (۱۳۸۹) در پایان‌نامه خود با عنوان «علت‌یابی و راهکارهای پیشگیری از جرائم تروریستی در استان سیستان و بلوچستان» به این نتیجه رسید که ترور، امروزه به‌عنوان پدیده‌ای نابهنجار منجر به برهم‌خوردن امنیت روانی جوامع شده است. این پدیده در مناطق مختلفی از جهان با علل و انگیزه‌های مختلفی به وقوع می‌پیوندد و همگام با پیشرفت تکنولوژی، این پدیده نیز متأثر از این تحولات اشکال جدیدی به خود گرفته است. با وجود اهمیت موضوع تروریسم، جامعه جهانی به علل مختلفی هنوز موفق به ارائه تعریفی واحد از این پدیده نشده است. در دهه اخیر به علل و انگیزه‌های مختلفی از جمله عوامل مذهبی و اقتصادی، در شرق ایران به‌ویژه استان سیستان و بلوچستان گروهک‌های تروریستی به وجود آمده و با انجام اقدامات تروریستی، امنیت این استان برهم خورده است. برای مقابله با انجام اقدامات تروریستی رویکردهای مختلفی ارائه شده است که از این رویکردها می‌توان به رویکردهای مذهبی و اقتصاد اشاره کرد. با توجه به پاسخ‌هایی که از محکومین پرونده‌های تروریستی گرفته شده است، بیشتر آن‌ها علل مذهبی را عامل و انگیزه اصلی انجام این اقدامات بیان کرده‌اند.

بختیاری و همکاران (۱۳۹۰) پژوهشی را با عنوان «سنجش وضعیت توسعه یافتگی شهرستان‌های استان یزد با بهره‌گیری از رویکردهای تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه و تحلیل عاملی» و به کمک نظام وزن‌دهی آن‌روپی شانون و بررسی کیفی با استفاده از پرسشنامه‌های خاص بر مبنای دیدگاه‌های مدیران استان و به کارگیری روش AHP انجام دادند. نتایج پژوهش نشان داد که شهرستان‌های بهاباد، طبس و خاتم به‌عنوان شهرستان‌های محروم، بافق و ابرکوه به‌عنوان شهرستان‌های نیمه‌محروم، تفت، صدوق و مهریز به‌عنوان شهرستان‌های نیم برخوردار و شهرستان‌های یزد، اردکان و میبد به‌عنوان شهرستان‌های برخوردار استان یزد مطرح هستند. زندگی‌آبادی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی و تحلیل درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که شهرستان تبریز با توجه به اینکه مرکز اداری سیاسی استان است از لحاظ شاخص‌های بهداشتی درمانی در رتبه نخست

قرار گرفته است. در این بین شهرستان اسکو با اندک فاصله از شهرستان تبریز در مرتبه دوم واقع شده است که از رتبه‌های بعدی فاصله چشمگیری گرفته‌اند.

پریزادی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی و تحلیل قابلیت‌های مزایای نسبی توسعه منطقه‌ای در بنادر شمال ایران با استفاده از تلفیق تکنیک‌های ELECTRE و TOPSIS و با هدف ارزیابی، شناخت و تحلیل امکانات و توانمندی‌های جغرافیایی بنادر دریای خزر به منظور توسعه اقتصاد محلی این منطقه، پس از بررسی‌های کلی و مقایسه معیاره به منظور انجام پژوهش انتخاب شده بودند، نوشهر و امیرآباد در استان مازندران و انزلی در استان گیلان در مرتبه نخست اهمیت به لحاظ معیارها مورد بررسی قرار گرفته است. چو و لی (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای با عنوان «توسعه مدل ارزیابی محصولات با فناوری جدید برای ارزیابی فرصت‌های تجاری با استفاده از روش دلفی و رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی فازی» به مطالعه عوامل موفقیت برای تجاری‌سازی محصولات جدید و طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل آن می‌پردازند و عواملی را که باید در درجه اول اهمیت در نظر گرفته شود مشخص می‌کنند. این مقاله در واقع طرح‌های ارزیابی توسعه محصولات جدید را به همراه کاربردهای عملی در مورد تجاری‌سازی آن‌ها بررسی می‌کند.

۳. مفاهیم نظری

مفهوم توسعه

فرایندی که در آن شرایط نامطلوب زندگی به شرایط مطلوب تبدیل می‌شود و جامعه از عقب‌ماندگی‌ها، زندگی سنتی و معیشتی و فقر در زمینه‌های مختلف رها می‌شود و به سوی پیشرفت و رفاه حرکت می‌کند. به بیانی، توسعه فرایندی است که در آن شرایط زندگی همه مردم بهبود می‌یابد. در این فرایند نکته مهم و قابل توجه این است که نباید فرایند توسعه با رشد اقتصادی یکسان تلقی شود. چه بسا در کشوری ممکن است با وجود رشد اقتصادی، وضعیت زندگی مردم نه تنها بهبود نیابد، بلکه حتی بدتر نیز شود. توسعه، حد و مرز و سقف مشخصی ندارد، بلکه به دلیل وابستگی آن به انسان، پدیده‌ای کیفی است (برخلاف رشد اقتصادی که کاملاً کمی است) و هیچ محدودیتی ندارد. اما به هر حال، رکن اصلی و بنیادین توسعه در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی، انتخاب هدف‌های دست‌یافتنی و متناسب با ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی هر جامعه و منطقه به‌شمار می‌رود. به طوری که از دیدگاه شتر آگاهان این حوزه، اهداف کلان توسعه عبارت‌اند از: فقرزدایی، ایجاد عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای، ایجاد رفاه عمومی و استقلال اقتصادی.

امنیت و توسعه

توسعه ملی فرایند توسعه همه‌جانبه‌ای است که در ابعاد گوناگون توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اکولوژیکی و ارتباطات مقابل آن‌ها را در بر می‌گیرد، به‌گونه‌ای که هر کدام از ابعاد این فرایند در ارتباط مستمر با ابعاد دیگر قرار دارند و کنش و واکنش و تأثیر و تأثر متقابل یکدیگر را کامل و پیکره واحدی به نام توسعه ملی را پدید می‌آورند. توسعه و امنیت رابطه متقابل دارند. از یک‌سو هر جا امنیت باشد، توسعه پدیدار می‌شود و فراهم آمدن امنیت ملی، یکی از بسترهای مناسب برای توسعه ملی است. از سوی دیگر، هر جا توسعه باشد، امنیت وجود دارد و توسعه و حرکت به‌سوی آن به تقویت مبانی قدرت ملی و در نتیجه امنیت ملی در کشور می‌انجامد.

هانتینگتون دربارهٔ زمینهٔ اثرات متقابل نبود توسعه سیاسی و اقتصادی می‌گوید «جای هیچ تردیدی نیست که میان خشونت و عقب‌افتادگی اقتصادی رابطه تنگاتنگی وجود دارد. فقر بالای حال هرگونه حکومت و فقر عامل ناپایداری و ناستواری و بی‌ثباتی است و به هیچ وجه نمی‌گذارد دموکراسی که در امر توسعه به‌شدت مورد نیاز است، در جامعه استقرار یابد». مک نامارا در این خصوص می‌گوید میان ناامنی و عقب‌ماندگی اقتصادی رابطه‌ای تنگاتنگ وجود دارد. او معتقد است فقر ریشه هرگونه ناامنی و بی‌ثباتی است. او فقر را بالای جان حکومت‌ها دانسته و می‌گوید در یک جامعه در حال مدرن شدن امنیت سبب توسعه است و بدون توسعه هیچ‌گونه امنیتی نمی‌تواند وجود داشته باشد.

توسعه اقتصاد محلی و منطقه‌ای

در دهه‌های اخیر با مشاهده سیر تحولات در ساختارهای اقتصادی شهرها، و مواجهه با شکست و نابرابری در اقتصاد ملی و جهانی، به مکان محلی و رویکردهای مردم‌محور در توسعه و احیای ساختار اقتصادی توجه بیشتری شده است. یکی از رویکردهایی که در این زمینه مطرح بوده و به‌صورت روزافزونی به‌کار گرفته می‌شود، توسعه اقتصاد محلی است که بر لزوم در نظر گرفتن مکان محلی به‌عنوان بستر تحقق توسعه اقتصادی تأکید دارد. رویکرد اصلی در توسعه اقتصاد محلی افزایش اشتغال به‌وسیله توسعه شرکت‌های تجاری کوچک با هدف حمایت از مباحث اجتماعی و برنامه‌های توسعه است. هدف اصلی در این رویکرد خلق مشارکت‌های خصوصی و عمومی است که ذی‌نفعان را در جوامع اقتصادی محلی گردهم می‌آورد که شامل نمایندگان دولت‌های منطقه‌ای و محلی، سازمان‌های کارگری و کارفرمایی، اتاق‌های بازرگانی، تعاونی و انجمن تولیدکنندگان، سازمان‌های حامی زنان و سازمان‌های مردم‌نهاد است.

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

بررسی توان بالقوه اشتغال‌زایی بخش‌های استان نشان می‌دهد که ظرفیت‌های بلااستفاده زیادی به منظور جذب نیروی کار در مناطق شهری استان وجود دارد. این تفاوت در بخش‌های ساختمان، خدمات، حمل و نقل، انبارداری و صنعت، نمود بیشتری دارد. برای نمونه، با توجه به ساختار تولید استان و پیوندهای بین بخشی در اقتصاد، باید ۱۴۰۴۶ نفر در بخش کشاورزی در مناطق شهری جذب می‌شدند، ولی به صورت بالفعل فقط ۹۹۵۷ نفر جذب بازار کار شده‌اند. این مسئله موجب شده است که ۴۰۸۹ فرصت شغلی از بین برود. جدول ۱ وضعیت اشتغال بالفعل و بالقوه بخش‌های اقتصادی استان سیستان و بلوچستان را در مناطق شهری نشان می‌دهد.

جدول ۱: توان بالقوه و بالفعل اشتغال بخش‌های اقتصادی استان سیستان و بلوچستان

ردیف	نام بخش	توان بالقوه اشتغال استان در مناطق شهری (نفر)	توان بالفعل اشتغال استان در مناطق شهری (نفر)	تفاوت توان بالقوه و بالفعل اشتغال استان در مناطق شهری (نفر)
۱	کشاورزی	۱۴۰۴۶	۹۹۵۷	۴۰۸۹
۲	معدن	۶۷۰	۵۷۳	۹۷
۳	صنعت	۳۱۴۸۸	۲۱۲۶۱	۱۰۲۳۷
۴	برق - آب و گاز	۶۱۶۱	۴۲۶۷	۱۹۹۴
۵	ساختمان	۵۷۶۰۳	۳۸۱۱۸	۱۹۴۸۵
۶	خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی	۵۰۱۶۵	۴۲۷۶۴	۶۴۰۱
۷	خدمات هتل و رستوران	۱۹۳۶	۱۳۲۷	۵۹۹
۸	خدمات حمل و نقل و انبارداری	۴۹۱۲۷	۳۵۰۳۹	۱۴۰۸۸
۹	خدمات واسطه‌گری مالی	۵۰۵۶	۴۰۵۸	۹۹۸
۱۰	خدمات مستغلات	۳۸۴۸	۳۲۲۷	۶۲۱
۱۱	خدمات اداره امور عمومی	۴۷۰۴۶	۳۹۱۲۴	۷۹۲۳
۱۲	خدمات آموزشی	۳۱۷۲۳	۳۸۱۹۳	۳۵۳۰
۱۱۳	خدمات بهداشت	۹۰۳۳	۷۶۵۴	۱۳۷۹
۱۴	سایر خدمات عمومی و اجتماعی	۱۹۷۳۵	۱۴۱۳۰	۵۶۰۵

Source: Author

جدول ۲ نسبت اشتغال غیرمستقیم به اشتغال کل در مناطق شهری را با توجه به بخش‌های عمده اقتصادی استان بر حسب درصد نشان می‌دهد. اشتغال غیرمستقیم از آنجا اهمیت پیدا می‌کند که بخش مورد نظر می‌تواند با پیوندهای بین بخشی در سایر بخش‌ها تحرك ایجاد کند و سبب ایجاد اشتغال شود. نتایج این جدول نشان می‌دهد که بخش‌های سایر خدمات عمومی و اجتماعی، خدمات مستغلات و کشاورزی، بیشترین اشتغال غیرمستقیم را در بخش‌های شهری استان دارند.

جدول ۲: نسبت اشتغال غیرمستقیم به اشتغال کل بخش‌های استان سیستان و بلوچستان

ردیف	نام بخش	میزان نسبت بر حسب درصد
۱	کشاورزی	۲۰/۴
۲	معادن	۳/۱
۳	صنعت	۱۱/۷
۴	برق، آب و گاز	۱۰/۳
۵	ساختمان	۱۱/۸
۶	خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی	۵/۱
۷	خدمات هتل و رستوران	۱۴/۵
۸	خدمات حمل‌ونقل و انبارداری	۴/۳
۹	خدمات واسطه‌گری مالی	۵/۸
۱۰	خدمات مستغلات	۲۲/۱
۱۱	خدمات اداره امور عمومی	۲/۸
۱۲	خدمات آموزشی	۱/۷
۱۳	خدمات بهداشتی	۳/۷
۱۴	دیگر خدمات عمومی و اجتماعی	۲۵/۵

Source: Author

جدول ۳ جایگاه بخش‌های اقتصادی را از نظر شاخص کشش کل و مستقیم داده- ستانده نشان می‌دهد. کشش کل نشان می‌دهد که اگر تقاضای نهایی بخش مورد نظر، ۱ درصد تغییر کند؛ اشتغال در کل اقتصاد (که در این پژوهش مناطق شهری استان مد نظر است) چند درصد تغییر می‌کند. از سوی دیگر، کشش مستقیم داده- ستانده بیانگر آن است که اگر تقاضای نهایی

بخش مورد نظر، ۱ درصد تغییر کند؛ اشتغال در همان بخش، چند درصد تغییر می‌کند. نتایج جدول نشان می‌دهد که از نظر شاخص کشتش کل، بخش‌های ساختمان و خدمات عمده فروشی و خرده‌فروشی، رتبه‌های اول را دارند. مقدار $۰/۲۴۹$ در خصوص کشتش کل اشتغال بخش ساختمان به این مفهوم است که اگر تقاضای نهایی بخش ساختمان به فرض ۱۰ درصد افزایش یابد، اشتغال در کل بخش‌های شهری استان $۲/۴۹$ درصد افزایش می‌یابد.

جدول ۳: مقادیر کشتش کل و مستقیم بخش‌های استان سیستان و بلوچستان

ردیف	نام بخش	مقدار کشتش کل	مقدار کشتش مستقیم
۱	کشاورزی	۰/۰۶	۱/۲۸
۲	معادن	۰/۰۰۲	۱/۱۶
۳	صنعت	۰/۱۲۴	۱/۳۳
۴	برق- آب و گاز	۰/۲۳	۱/۳۰
۵	ساختمان	۰/۲۴۹	۱/۴۷
۶	خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی	۰/۱۸۷	۱/۰۳
۷	خدمات هتل و رستوران	۰/۰۰۸	۱/۳۴
۸	خدمات حمل و نقل و انبارداری	۰/۱۷	۱/۲۰
۹	خدمات واسطه‌گری مالی	۰/۰۱۶۴	۰/۹۸
۱۰	خدمات مستغلات	۰/۰۱۸۸	۱/۱۴
۱۱	خدمات اداره امور عمومی	۰/۱۹۲	۱/۳۱
۱۲	خدمات آموزشی	۰/۱۲۶	۱/۱۰
۱۱۳	خدمات بهداشت	۰/۰۳۶۹	۱/۱۶
۱۴	سایر خدمات عمومی و اجتماعی	۰/۰۸۹۲	۱/۳۵

Source: Author

جدول ۴ بیانگر ضرایب تکاثر بخش‌های اقتصادی است. ضریب تکاثر نشان می‌دهد که با افزایش یک واحدی تقاضای نهایی بخش مورد نظر، به چه میزان اشتغال به‌طور کل (مستقیم و غیرمستقیم) در اقتصاد افزایش می‌یابد. هرچه این مقدار بیشتر باشد به این مفهوم است که بخش مورد نظر در اشتغال‌زایی، نقش مؤثرتری ایفا می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که بخش‌های سایر خدمات عمومی و اجتماعی، خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و اداره امور عمومی، بیشترین ضریب تکاثر اشتغال را

دارند. به بیان دیگر، بخش‌های خدماتی در مناطق شهری استان، بیشترین اشتغال‌زایی را دارند.

جدول ۴: ضریب تکاثر اشتغال بخش‌های استان سیستان و بلوچستان

ردیف	نام بخش	ضریب تکاثر
۱	کشاورزی	۰/۰۰۱۶۸
۲	معادن	۰/۰۰۲۶۴
۳	صنعت	۰/۰۰۵۵۴
۴	برق-آب و گاز	۰/۰۰۳۷۶
۵	ساختمان	۰/۰۰۵۱۸
۶	خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی	۰/۰۱۳۰
۷	خدمات هتل و رستوران	۰/۰۰۳۶۷
۸	خدمات حمل و نقل و انبارداری	۰/۰۱۰۶
۹	خدمات واسطه‌گری مالی	۰/۰۰۵۸۹
۱۰	خدمات مستغلات	۰/۰۰۱۰۹
۱۱	خدمات اداره امور عمومی	۰/۰۱۱
۱۲	خدمات آموزشی	۰/۰۰۸۲۷
۱۱۳	خدمات بهداشت	۰/۰۰۳۸۷
۱۴	سایر خدمات عمومی و اجتماعی	۰/۰۱۹۲

Source: Author

برای این منظور، ابتدا شاخص‌های فوق، شامل ضریب تکاثر اشتغال، کشش کل، کشش مستقیم، اشتغال بالقوه و ضریب اشتغال مستقیم برای هر بخش اقتصادی با استفاده از تحلیل عاملی فاکتورهای مؤثر، شناسایی شدند و ضریب KMO مقدار ۰/۶۱۰ به دست آمده است. همان‌گونه که می‌بینیم آماره فوق، بیش از ۰/۵ بوده و داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. آزمون بارتلت دارای توزیع کای دو با درجه آزادی ۱۰ است که مقدار به دست آمده در سطح اطمینان ۱۰۰ درصد، یعنی ۵۵/۳۸۴ نشان‌دهنده رد فرضیه صفر، یعنی متعلق بودن داده‌ها به جامعه‌ای با متغیرهای ناهمبسته هستند؛ بنابراین نتیجه حاصل شده به این مفهوم است که متغیرها همبسته هستند و باید متغیرهایی که با هم همبستگی دارند، با عنوان یک فاکتور جداگانه بررسی شوند. بنابراین در مجموع، داده‌ها جهت تحلیل عاملی، مناسب هستند.

تعیین تعداد عامل‌های مورد نیاز

الف) معیار کایزر: طبق این معیار باید عامل‌هایی استخراج شوند که مقدار ویژه آن‌ها بیشتر از ۱ باشد. از فاکتورهای استخراج‌شده، دو فاکتور دارای مقادیر ویژه بزرگ‌تر از یک هستند، به طوری که فاکتور اول دارای مقدار ویژه ۲/۷۳۱ و فاکتور دوم دارای مقدار ویژه ۱/۰۷۲ به دست آمده است و با استفاده از معیار درصد تجمعی واریانس، دو فاکتور استخراج‌شده که دارای مقادیر ویژه بزرگ‌تر از ۱ هستند، جمعاً ۷۶/۰۷۹ درصد واریانس کل متغیرها را توضیح می‌دهند؛ به گونه‌ای که عامل اول به تنهایی ۵۴/۶۲۹ درصد و عامل دوم ۲۱/۴۵۰ درصد، واریانس کل متغیرها را توضیح می‌دهد.

جدول ۵: معیار کایزر و معیار درصد تجمعی واریانس

شماره فاکتور	مقادیر ویژه	درصد واریانس فاکتور Kام	درصد واریانس تراکمی فاکتور Kام
۱	۲/۷۳۱	۵۴/۶۲۹	۵۴/۶۲۹
۲	۱/۰۷۲	۲۱/۴۵۰	۷۶/۰۷۹

Source: Author

همچنین دو فاکتور به دست آمده، به عنوان بهترین ترکیبات خطی از شاخص‌های اولیه انتخاب شدند که فاکتور اول را می‌توان به صورت تابعی خطی از شاخص‌های استاندارد به شکل زیر نشان داد:

$$F_1 = 0.684X_1 + 0.950X_2 + 0.112X_3 + 0.955X_4 - 0.661X_5 \quad \text{فاکتور اول:}$$

در این فاکتور، بالاترین ضرایب به ترتیب مربوط به اشتغال بالقوه بخش‌های اقتصادی و کشش کل اشتغال است. همان‌گونه که در جدول بالا بینیم، این فاکتور بیشترین واریانس (۵۴/۶۲۹ درصد) را دارد و فاکتور دوم را می‌توان به شکل زیر نشان داد:

$$F_2 = -0.369X_1 + 0.146X_2 + 0.914X_3 + 0.079X_4 - 0.271X_5 \quad \text{فاکتور دوم:}$$

در این فاکتور، بالاترین ضرایب به ترتیب مربوط به کشش مستقیم اشتغال و ضریب تکاثر است.

فاکتور فوق با داشتن ۲۱/۴۵۰ درصد واریانس متغیرها، بعد از فاکتور اول به عنوان بهترین ترکیب خطی از شاخص های اولیه معرفی می شود. در ادامه با ضرب ماتریس استاندارد شاخص های اولیه در ماتریس دوران یافته با دو فاکتور انتخابی، ماتریس نمره عاملی حاصل می شود که در واقع ورودی روش منطق فازی به شمار می آید. نتایج به دست آمده از منطق فازی، در جدول ۶ نمایش داده شده است

جدول ۶: نتایج حاصل از روش منطق فازی به منظور تشخیص بخش های کلیدی

ردیف	نام بخش	مقدار شاخص فازی
۱	ساختمان	۰/۸۰۵
۲	خدمات عمده فروشی و خرده فروشی	۰/۷۸۴
۳	حمل و نقل و انبارداری	۰/۷۲۳
۴	اداره امور عمومی	۰/۶۸۰
۵	آمورش	۰/۶۳۵
۶	صنعت	۰/۵۸۵
۷	سایر خدمات عمومی و اجتماعی	۰/۵۵۳
۸	کشاورزی	۰/۴۸۶
۹	بهداشت	۰/۴۱۶
۱۰	برق، آب و گاز	۰/۳۷۳
۱۱	واسطه گری مالی	۰/۳۵۱
۱۲	خدمات و مستغلات	۰/۳۱۴
۱۳	هتل و رستوران	۰/۲۸۶
۱۴	معادن	۰/۲۶۵

Source: Author

همان گونه که می بینیم بخش ساختمان دارای بیشترین اشتغال زایی در مناطق شهری استان است و پس از آن، بخش های خدمات عمده فروشی و خرده فروشی و خدمات

حمل و نقل و انبارداری، در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند؛ بنابراین می‌توان این سه بخش را به‌عنوان بخش‌های اشتغال‌زای کلیدی در مناطق شهری استان محسوب کرد. این نتایج با گزارش سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ مطابقت زیادی دارد. بنابر این گزارش، بیشترین افراد شاغل در بخش‌های شهری این استان، در دو بخش خدمات عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و خدمات حمل و نقل و انبارداری بوده و پس از آن، بخش ساختمان، رتبه سوم را دارد.

نتایج حاصل از تحلیل منطق‌فازی

بخش صنعت در مناطق شهری استان، کمک اندکی به حل مشکل بیکاری می‌کند. این در حالی است که این بخش، ظرفیت‌های بی‌استفاده زیادی برای جذب نیروی کار دارد. از سوی دیگر، با توجه به نتایج به‌دست آمده می‌توان گفت تأثیر مستقیم اشتغال بخش صنعت، نسبتاً کم و اشتغال غیرمستقیم آن، دو تا سه برابر بخش خدمات است و در مناطق شهری استان مصداق پیدا نمی‌کند، زیرا نسبت اشتغال غیرمستقیم به اشتغال کل صنعت، رتبه ۶ را در میان ۱۴ بخش دارد. بخش ساختمان علاوه بر اینکه بخش کلیدی در مناطق شهری استان محسوب می‌شود، ظرفیت مناسبی برای جذب نیروی کار در استان را دارد. همان‌گونه که می‌بینیم، بخش ساختمان، رتبه اول کشش کل و مستقیم، رتبه چهارم ضریب تکاثر و رتبه پنجم نسبت اشتغال غیرمستقیم به کل را دارد. مجموعه این عوامل باعث شده است که این بخش بتواند رتبه اول را در میان بخش‌های اقتصادی از نظر اشتغال‌زایی در مناطق شهری ایفا کند. این نتیجه در راستای دیگر پژوهش‌های انجام‌شده در اقتصاد ایران است.

همچنین ضریب همبستگی بین کشش کل و مستقیم اشتغال ۲۱/۵ درصد است. به بیان دیگر، بیشتر بخش‌های استان در مناطق شهری، به‌صورت مستقیم ایجاد اشتغال می‌کنند. در نهایت، نتایج حاصل از جدول داده - ستانده استان سیستان و بلوچستان نشان می‌دهد که هیچ یک از بخش‌های اقتصادی استان نتوانسته‌اند بیش از ۵۰ درصد از نیازهای واسطه‌ای خود را از داخل استان تأمین کنند. از سوی دیگر، هیچ یک از بخش‌های استان، از سمت عرضه تولیدات، ارتباط قوی با سایر بخش‌های اقتصادی ندارند؛ بنابراین بیشتر بخش‌های اقتصادی استان، بخشی از نیازهای واسطه‌ای خود را از راه واردات از سایر استان‌ها و خارج

از کشور تأمین می‌کنند. این امر موجب می‌شود که استان با وجود ظرفیت برای جذب نیروی کار، در عمل واردکننده نیروی کار از سایر استان‌ها و خارج از کشور باشد. به بیان دیگر، ضعف پیوندهای بین بخشی در استان موجب شده است که این استان، نیازهای بین بخشی خود را از راه واردات تأمین کند و برای تولید از نیروی کار خارج از استان و کشور بهره بگیرد.

یافته‌های مدل تحلیل راهبردی سوات (SWOT)

الف) تحلیل عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها)

با توجه به نتایج جدول ۶، مهم‌ترین فرصت‌هایی که توسعه اقتصاد محلی در استان سیستان و بلوچستان از دیدگاه پرسش‌شوندگان (بهره‌برداران کشاورزی و مسئولان) با آن روبه‌رو است در ۱۴ مورد قرار می‌گیرد، بخش ساختمان علاوه بر این که بخش کلیدی در مناطق شهری استان محسوب می‌شود، ظرفیت مناسبی برای جذب نیروی کار در استان را دارد. همان‌گونه که دیدیم، بخش ساختمان، رتبه اول کشش کل و مستقیم، رتبه چهارم ضریب تکاثر و رتبه پنجم نسبت اشتغال غیرمستقیم به کل را دارد. و مجموعه این عوامل سبب شده است که این بخش بتواند رتبه اول را در میان بخش‌های اقتصادی از نظر اشتغال‌زایی در مناطق شهری ایفا کند. نتایج نشان می‌دهد که در مناطق شهری استان، بخش‌های دیگر خدمات عمومی و اجتماعی، خدمات مستغلات و کشاورزی، بیشترین تأثیر را از نظر اشتغال‌زایی غیرمستقیم دارند و بیشتر بخش‌های خدماتی در مناطق شهری استان، اشتغالا هستند و برخی از آن‌ها توانسته‌اند در زمینه اشتغال غیرمستقیم نیز برجسته ظاهر شوند. برای نمونه، بخش‌های سایر خدمات عمومی و اجتماعی و خدمات مستغلات، در اشتغال‌زایی غیرمستقیم، جایگاه مناسبی دارند. همچنین ضریب همبستگی بین کشش کل و مستقیم اشتغال ۲۱/۵ درصد است. به بیان دیگر، بیشتر بخش‌های استان در مناطق شهری، به صورت مستقیم ایجاد اشتغال می‌کنند. با توجه به مطالب گفته شده و نتایج حاصل شده در جدول ۶، به تشکیل جدول سوات و بررسی قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای این استان در زمینه اشتغال‌زایی و افزایش امنیت پایدار در چهار زمینه اقتصادی، سیاسی، امنیتی، فرهنگی و اجتماعی می‌پردازیم.

ب) ماتریس ارزیابی عوامل خارجی

جدول ۷: عوامل راهبردی خارجی (فرصت‌ها)

امتیاز وزنی	امتیاز وضع موجود	نسبت به یک	امتیاز	عوامل راهبردی (فرصت‌ها)
۰/۰۴۵	۳	۰/۰۱۵	۳/۵۴	حمایت دولت از اجرای طرح‌های اقتصادی و اشتغال‌زایی در مناطق مرزی شرق کشور
۰/۱۱۷	۳	۰/۰۳۹	۴/۰۴	دسترسی به مسیرهای ارتباطی منطقه‌ای و بین‌المللی (مانند راه آهن)
۰/۰۴۸	۳	۰/۰۱۶	۳/۶۸	وجود بازارهای کشورهای همسایه برای عرضه محصولات و خدمات تولیدی
۰/۱۵۲	۴	۰/۰۳۸	۴/۵۴	قرارگیری در مسیر راه‌گذر شمال و جنوب و بزرگ‌راه آسیایی و فرصت بهره‌گیری از ترانزیت کالا بین کشورهای شبه‌قاره هند، آسیای مرکزی و دیگر مناطق جهان
۰/۱۰۵	۳	۰/۰۳۵	۳/۵۶	دادن معافیت‌های مالیاتی و سود و کارمزد بانکی و افزایش طول دوره با پرداخت تسهیلات اعطایی دولت
۰/۰۹۶	۳	۰/۰۳۲	۳/۴۸	وجه دولت و سازمان‌ها به انرژی تجدیدناپذیر خورشیدی و بادی
۰/۱۲۶	۳	۰/۰۴۲	۴/۲۸	وجود چندین کشور محصور در خشکی در لایه مرکزی؛ به‌ویژه افغانستان
۰/۱۴۰	۴	۰/۰۳۵	۳/۸۲	وجود یک نظام و الگوی مراودات و تبادلات در دو سوی مناطق مرزی
۰/۰۸۴	۳	۰/۰۲۸	۳/۳۶	افزایش تعداد نمایندگان سنی مذهب مناطق شرقی در مجلس شورای اسلامی
۰/۰۶۳	۳	۰/۰۲۱	۳/۸۶	استفاده از مدیریت‌های استانی و محلی و افزایش نصب مدیران بومی و آشنا به ظرفیت منطقه
۰/۰۷۵	۳	۰/۰۲۵	۴/۰۸	الزامات قانونی و سند چشم‌انداز برای توسعه مناطق مرزی
۰/۱۱۴	۳	۰/۰۳۸	۴/۲۶	موقعیت ممتاز سرزمینی (ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی) استان برای توسعه و ارتباط با کشورها
۰/۱۰۰	۴	۰/۰۲۵	۴/۰۸	استفاده از ظرفیت‌های مرزنشینان در تأمین امنیت مرزها
۰/۰۶۶	۳	۰/۰۲۲	۳/۷۴	استفاده از نفوذ سران قبایل و طوایف در تأمین امنیت مناطق شرقی
۰/۰۵۷	۳	۰/۰۱۹	۳/۸۴	استفاده از روش‌های الکترونیکی و اپتیکی برای کنترل مرز
۰/۰۹۶	۳	۰/۰۳۲	۳/۹۴	استفاده از ظرفیت‌های گروه‌های دینی، علمی، سیاسی، فرهنگی، آموزشی کشور در جهت توسعه فرهنگ کسب‌وکار صحیح
۰/۰۹۰	۳	۰/۰۳۰	۳/۹۸	استفاده از سنت‌ها و باورهای بالقوه، پیش‌برنده قومی در هم‌افزایی و اشتراک با یکدیگر در پیشبرد برنامه‌های توسعه استان
۰/۰۹۰	۳	۰/۰۳۰	۳/۷۸	تعلق خاطر مردم نواحی مرزی به گویش، موسیقی و آداب و رسومشان

Source: Author

جدول ۸: عوامل راهبردی خارجی (تهدیدها)

امتیاز وزنی	امتیاز وضع موجود	نسبت به یک	امتیاز	عوامل راهبردی (تهدیدها)	
۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵	۳/۹۸	ترانزیت مواد مخدر در مناطق مرزی شرق کشور	۱
۰/۰۵۸	۲	۰/۰۲۹	۳/۷۴	فاصله زیاد از مناطق مرکزی کشور از نظر دسترسی به بازار و...	۲
۰/۰۵۸	۲	۰/۰۲۹	۳/۷۴	بوروکراسی اداری و قوانین دست‌وپاگیر برای سرمایه‌گذاران	۳
۰/۰۴۰	۲	۰/۰۲۰	۳/۴۶	بادهای ۱۲۰ روزه و محدودیت فعالیت‌های کشاورزی	۴
۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵	۳/۹۸	شکاف عملکردی بین مناطق مرزی و مرکز کشور (ساختار دوگانه سیستمی)	۵
۰/۰۴۶	۲	۰/۰۲۳	۳/۹۸	تنش‌های سیاسی در کشورهای هم‌مرز با استان سیستان و بلوچستان	۶
۰/۰۵۸	۲	۰/۰۲۹	۳/۸۶	منازعات قومی فرقه‌ای و تقویت احساس ناامنی	۷
۰/۰۴۰	۲	۰/۰۲۰	۳/۷۰	پایین بودن مشارکت‌های سیاسی و اجتماعی، به‌ویژه در مناطقی که از نظر زبان و مذهب با اکثریت متفاوت هستند	۸
۰/۰۶۰	۲	۰/۰۳۰	۳/۸۰	نبود نظام تصمیم‌گیری منسجم، هماهنگ و کارآمد در مورد مناطق مرزی	۹
۰/۰۶۴	۲	۰/۰۳۲	۳/۸۹	سوءمدیریت در تخصیص بودجه مصوب به توسعه مناطق کمتر توسعه‌یافته	۱۰
۰/۰۶۰	۲	۰/۰۳۰	۳/۷۴	نبود توافقاتی الزام‌آور بین کشورها در مورد توسعه همه‌جانبه مناطق مرزی شرق کشور	۱۱
۰/۰۵۰	۲	۰/۰۲۵	۳/۶۴	نبود اداره یا واحد سازمانی ویژه امورات مناطق مرزی (اعم از سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی)	۱۲
۰/۰۵۶	۲	۰/۰۲۸	۳/۶۶	درگیری‌های قومی و مذهبی در پاکستان و افغانستان	۱۳
۰/۰۵۰	۲	۰/۰۲۵	۳/۸۰	نبود سازه امنیتی منطقه‌ای برای امنیت منطقه و مبارزه با تروریسم	۱۴
۰/۰۶۴	۲	۰/۰۳۲	۳/۹۴	فعالیت سرویس‌های امنیتی خارجی و تأثیر منفی آن بر ثبات و امنیت منطقه	۱۵
۰/۰۵۸	۲	۰/۰۲۹	۳/۳۴	کم‌توجهی به آمادگی‌های لازم، از جمله: آموزش، تضعیف هویت، معنویت و فرهنگی محلی	۱۶
۰/۰۵۰	۲	۰/۰۲۵	۳/۸۲	فعالیت جریان‌های تند مذهبی متأثر از خارج مرزها	۱۷
۰/۰۵۰	۲	۰/۰۲۵	۳/۸۷	وجود شکاف‌های مذهبی و دامن‌زدن بعضی از کشورها از جمله عربستان	۱۸

Source: Author

میانگین وزن نسبی و رتبه و امتیاز نهایی هریک از عوامل داخلی در قالب جدول ۸ آمده است. همان طور که جدول نشان می‌دهد، مؤلفه قرارگیری در مسیر راه‌گذر شمال جنوب و بزرگراه آسیایی با امتیاز ۰/۱۲۸ و مؤلفه استفاده از ظرفیت مرزنشینان در تأمین امنیت مرزها با امتیاز ۰/۱۱۵ مهم‌ترین فرصت بیرونی برای آمایش مناطق مرزی استان هستند. در مقابل مؤلفه‌های شکاف عملکردی بین مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان و مرکز کشور و ترانزیت مواد مخدر با میانگین ۳/۹۸ و وزن نسبی ۰/۰۲۸ مهم‌ترین تهدیدهای بیرونی برای استان سیستان و بلوچستان هستند.

ماتریس ارزیابی عوامل داخلی

جدول ۹: عوامل راهبردی داخلی (قوت‌ها) (نگارنده)

امتیاز وزنی	امتیاز وضع موجود	نسبت به یک	امتیاز	عوامل راهبردی (قوت‌ها)
۰/۰۹۰	۳	۰/۰۳۰	۴/۱۸	۱ دسترسی آسان به آب‌های آزاد
۰/۱۰۰	۴	۰/۰۲۵	۴/۲۶	۲ وجود گمرک در مناطق مرزی و قابلیت‌های ترانزیتی استان سیستان و بلوچستان
۰/۰۸۱	۳	۰/۰۲۷	۳/۵۴	۳ نیروی کار ارزان و جوان فراوان در مناطق مرزی استان
۰/۱۲۸	۴	۰/۰۳۲	۴	۴ وجود بازارچه‌های مرزی در استان سیستان و بلوچستان
۰/۰۹۳	۳	۰/۰۳۱	۴/۰۶	۵ وجود تأسیسات زیربنایی مهم، از جمله شبکه‌های حمل‌ونقل ریلی و هوایی
۰/۰۶۶	۳	۰/۰۲۲	۴/۰۶	۶ وجود ظرفیت انرژی خورشیدی و انرژی باد در منطقه
۰/۰۶۰	۳	۰/۰۲۰	۳/۵۲	۷ وجود اراضی مستعد کشاورزی با قابلیت تولید محصولات با ارزش اقتصادی
۰/۰۶۶	۳	۰/۰۲۲	۳/۱۴	۸ نفوذ سران طوایف و عشایر در ساختار قدرت اجتماعی جوامع مرزی
۰/۰۶۰	۳	۰/۰۲۰	۳/۹۶	۹ تمایل دولت به تمرکززدایی و سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته
۰/۰۷۵	۳	۰/۰۲۵	۳/۹۸	۱۰ اجرایی شدن و تأمین آب، برق، گاز، تلفن و راه دسترسی تا نواحی صنعتی
۰/۰۹۲	۴	۰/۰۲۳	۴/۲۲	۱۱ وجود راهبرد توسعه محور شرق کشور
۰/۰۶۰	۳	۰/۰۲۰	۳/۵۸	۱۲ وجود کوه‌ها و ارتفاعات به‌عنوان یکی از فاکتورهای امنیت مناطق مرزی
۰/۰۶۰	۳	۰/۰۲۰	۳/۷۱	۱۳ وجود زیرساخت‌های فیزیکی، اطلاعاتی، انتظامی و امنیتی
۰/۰۶۶	۳	۰/۰۲۲	۳/۹۸	۱۴ وجود بازارچه‌های مرزی و کاهش قاچاق و تبعات امنیتی منفی
۰/۰۶۶	۳	۰/۰۲۲	۳/۸۰	۱۵ حضور جامعه عشایری در حاشیه مرزها به‌عنوان جامعه‌ای تولیدی و مرزبان
۰/۰۸۴	۳	۰/۰۲۸	۴/۰۴	۱۶ وجود زیرساخت‌های علمی و آموزشی مانند دانشگاه‌ها
۰/۰۶۰	۳	۰/۰۲۰	۳/۹۴	۱۷ تعصب و غیرت جوامع مرزی نسبت به آب و خاک و آبادانی

Source: Author

جدول ۱۰: عوامل راهبردی داخلی (ضعف‌ها)

امتیاز	نسبت به یک	امتیاز	عوامل راهبردی (ضعف‌ها)	امتیاز وضع موجود	امتیاز وزنی
۱	۰/۰۲۵	۳/۴۶	حضور کم رنگ کارکنان متخصص بومی	۲	۰/۰۵۰
۲	۰/۰۲۸	۳/۹۲	نبود اشتغال پایدار در مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان	۲	۰/۰۵۶
۳	۰/۰۲۸	۳/۹۶	نبود برنامه جامع توسعه چند جانبه با استان‌های مرزی هم جوار	۱	۰/۰۲۸
۴	۰/۰۲۴	۳/۹۸	ناپایداری سکونتگاه‌ها در مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان	۱	۰/۰۲۴
۵	۰/۰۳۵	۳/۹۶	کمبود منابع آب و ضعف در مدیریت آن	۱	۰/۰۳۵
۶	۰/۰۳۲	۳/۴۴	کمبود نیروی کار بلد و متخصص	۱	۰/۰۳۲
۷	۰/۰۳۵	۳/۹۲	ضعف زیرساخت‌های کالبدی (جاده، فیبر نوری و...)	۲	۰/۰۷۰
۸	۰/۰۳۱	۳/۳۲	توسعه زیرساخت‌ها با دید محلی به جای توجه به ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی آن‌ها	۱	۰/۰۳۱
۹	۰/۰۲۰	۴	فقر و بی‌سوادی مردم استان سیستان و بلوچستان	۲	۰/۰۴۰
۱۰	۰/۰۲۱	۳/۸۲	نوع رویکرد امنیتی مسئولان استانی و کشوری به مناطق مرزی و به ویژه استان سیستان و بلوچستان	۱	۰/۰۲۱
۱۱	۰/۰۱۸	۳/۷۶	تحریک اقلیت‌های قومی، نژادی و زبانی بر اثر اقدامات کشورهای مقابل	۱	۰/۰۱۸
۱۲	۰/۰۲۲	۳/۹۰	کنترل نشدن درست و دقیق مرزها و آلوده شدن چشم‌گیر و بی‌ضابطه مرزهای مرزی	۲	۰/۰۴۴
۱۳	۰/۰۱۸	۳/۵۴	کمبود نیروهای کارآزموده و زبده نیروهای انتظامی در مناطق مرزی استان	۲	۰/۰۳۶
۱۴	۰/۰۲۰	۳/۸۴	جذب نشدن برخی از مرزنشینان هر دوسوی مرزها به باند‌های قاچاق مواد مخدر و شرارت	۲	۰/۰۴۰
۱۵	۰/۰۳۰	۴	گسترده‌گی مرزهای استان و نبود امکانات کافی برای انسداد آن‌ها	۲	۰/۰۶۰
۱۶	۰/۰۲۰	۳/۸۶	ویژگی‌های طبیعی خاص منطقه، مانند فضاهای تقریباً و کاملاً خالی از سکنه	۲	۰/۰۴۰
۱۷	۰/۰۲۴	۴/۰۸	تخلیه جمعیت نواحی مرزی استان سیستان و بلوچستان	۲	۰/۰۲۴
۱۸	۰/۰۳۷	۴/۳۴	فقر و محرومیت شدید در مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان	۱	۰/۰۳۷
۱۹	۰/۰۲۲	۴/۰۶	عدم نفوذ توسعه شهری و مدنیت در دو سوی مناطق مرزی استان	۲	۰/۰۴۴
۲۰	۰/۰۲۰	۴	مهاجرت گسترده از استان و کمبود نیروی جوان و آموزش دیده	۱	۰/۰۲۰
۲۱	۰/۰۲۰	۳/۸۸	پایین بودن سطح پوشش آموزش‌های عمومی	۲	۰/۰۴۰
۲۲	۰/۰۲۱	۳/۷۰	نبود مشارکت مؤثر مردم مناطق مرزی در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی استان سیستان و بلوچستان	۱	۰/۰۲۱
۲۳	۰/۰۲۰	۳/۴۲	تضعیف روحیه میهنپرستی بر اثر تبلیغات رسانه‌های بیگانه	۲	۰/۰۴۰
۲۴	۰/۰۲۲	۳/۸۴	پایین بودن سطح بهداشت و کمبود امکانات درمانی تخصص در سطح استان سیستان و بلوچستان	۲	۰/۰۴۴

Source: Author

میانگین وزن نسبی و رتبه و امتیاز نهایی هریک از عوامل داخلی در قالب جدول ۱۰ آمده است. همان طور که جدول نشان می‌دهد، مؤلفه وجود گمرک در مناطق مرزی استان و قابلیت ترانزیت کالا در استان سیستان و بلوچستان با وزن نسبی ۰/۰۲۷ و امتیاز ۰/۱۰۸ و مؤلفه وجود راهبرد توسعه محور شرق با وزن نسبی ۰/۰۲۷ و امتیاز ۰/۱۰۷ مهم‌ترین قوت‌ها در منطقه برای آمایش سرزمین مناطق مرزی هستند و در مقابل مؤلفه فقر و محرومیت شدید در مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان با میانگین ۴/۳۲ و وزن نسبی ۰/۰۲۷ و مؤلفه تخلیه جمعیت نواحی مرزی استان با میانگین ۴/۰۸ و وزن نسبی ۰/۰۲۶ مهم‌ترین ضعف‌های داخلی درباره مباحث گفته شده در مورد استان سیستان و بلوچستان است.

ارزیابی حاصل از بررسی امتیازات وزنی راهبردهای مختلف

جدول ۱۱. مقایسه عوامل و جمع عوامل کلیدی جدول‌های SWOT

عوامل اصلی	میانگین	ضریب	امتیاز نهایی
جمع قوت‌ها	۶۵/۹۷	۰/۴۲	۱/۳۰۷
جمع ضعف‌ها	۹۲	۰/۵۸۳	۰/۸۹۵
جمع قوت‌ها و ضعف‌ها	۱۵۷/۹۷	۱	۲/۲۰۲
جمع فرصت‌ها	۶۹/۸۶	۰/۴۹	۱/۵۶۹
جمع تهدیدها	۷۱/۶۷	۰/۵۰۶	۰/۹۱۲
جمع فرصت و تهدید	۱۴۱/۵۳	۱	۲/۴۸۱

نمودار ۲: نمودار دو بعدی تعیین نوع راهبردهای طرح راهبردی استان سیستان و بلوچستان Source: Author

با توجه به امتیازهای به دست آمده برای عوامل داخلی که برابر ۲/۲۰۲ و عوامل خارجی برابر با ۲/۴۸۱ است، موقعیت راهبردی مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان در ربع چهارم ماتریس ارزیابی، یعنی وضعیت غلبه تهدیدها و ضعفها قرار گرفته است. از این رو، راهبرد منطقه مورد مطالعه از نوع راهبردهای تدافعی است.

با توجه به نمودار ۲، راهبردهای ما باید از نوع تدافعی (WT) باشند. در واقع باید با استفاده از برنامه ریزی و تعیین راهبردهای مناسب با تهدیدها مقابله و از بروز آن‌ها جلوگیری و ضعفها را تا حد امکان کاهش دهیم.

جدول ۱۲: راهبردهای تدافعی (تهدیدها و ضعفها)

ترکیب عوامل مورد نظر		نوع راهبرد
W ضعف	T تهدید	راهبرد WT
W1	T4, T9, T10	توسعه انواع زیرساخت‌های کالبدی مانند حمل و نقل، راه آهن و جاده ب منظور افزایش پیوندهای کانون‌های پرجمعیت مناطق شرقی با یکدیگر و کانون‌های داخل کشور
W9, W10	T2	تدوین برنامه جامع توسعه همه جانبه استان‌های شرقی کشور (به ویژه مناطق مرزی)
W4	T4, T5, T12, T14, T15	ایجاد نهاد مسئول ویژه مرتبط با امور آمایش و برنامه ریزی مناطق مرزی و تدوین نظام تصمیم‌گیری منسجم، هماهنگ و کارآمد
W5	T7, T9	جلوگیری از شکاف عملکردی بین مناطق مرزی و مرکزی کشور (ساختار دوگانه سیستمی) با توجه به ابعاد محلی، منطقه‌ای و بین المللی به صورت یکپارچه
W9	T3	اصلاح قوانین و مقررات دست و پاگیر و کاهش بوروکراسی اداری به منظور جذب سرمایه برای ایجاد قابلیت‌های اقتصادی جدید و اشتغال پایدار در مناطق مرزی
W4, W10	T4, T5, T12	توانمندسازی مردم محلی به منظور افزایش سطح مشارکت آن‌ها در همه امور اعم از برنامه ریزی، مشارکت سیاسی و...
W9, W15	T12, T14, T15	زمینه سازی برای استفاده از متخصصان بومی در مدیریت‌ها در جهت تقویت احساس مشارکت و کاهش شکافها
W2, W13	T10, T5	تدوین برنامه‌های جامع برای ارتقای سطح آموزش‌های عمومی و تخصصی و حرفه‌ای نیروهای جوان
W4, W14	T3, T7, T18, T12, T19	تلاش برای تأمین و حفظ منابع آبی و مدیریت بهینه منابع آب

ترکیب عوامل مورد نظر		نوع راهبرد
W ضعیف	T تهدید	راهبرد WT
W2, W6	T3, T5, T19	۱۰ تلاش در جهت کمک به کاهش تنش‌ها و مناقشات سیاسی در کشورهای هم‌مرز با مرزهای شرقی
W1, W4	T16, T18	۱۱ تقویت احساسات ملی‌گرایی به همراه ایجاد عدالت فضایی و اجتماعی در منطقه به کاهش تأثیرپذیری ساکنان محلی از تحریکات و دسیسه‌های گروهک‌ها و کشورهای خارجی
W2, W11	T4, T18, T20	۱۲ افزایش ضریب اشتغال مولد برای جلوگیری از جذب مرزنشینان به باند‌های قاچاق کالا و مواد مخدر
W6, W15	T3, T4, T10	۱۳ تدوین سازه‌های امنیتی برای امنیت منطقه با لحاظ کردن ویژگی‌های طبیعی خاص مناطق شرقی و تجهیز امکانات نوین برای کنترل مرزها و کاهش عبور و مرورهای غیرمجاز
W3, W12	T3, T8, T13	۱۴ گسترش پوشش رسانه‌ای و همچنین تنوع برنامه‌های رسانه‌های محلی متناسب با سلايق مرزنشینان
W2, W8	T4, T6, T16	۱۵ تغییر نگرش مسئولان در راستای توجه به رویکردهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و کاستن از دیدگاه‌های امنیتی نسبت به مناطق مرزی
W3, W7	T3, T8, T11	۱۶ تبلیغ برنامه‌های تنظیم خانواده و تسهیلات برای دسترسی مردم منطقه به وسایل کنترل مولید

۶. نتیجه

نتایج حاصل از جدول داده - ستانده استان سیستان و بلوچستان نشان می‌دهد که هیچ یک از بخش‌های اقتصادی استان نتوانسته‌اند بیش از ۵۰ درصد از نیازهای واسطه‌ای خود را از داخل استان تأمین کنند. از سوی دیگر، هیچ یک از بخش‌های استان، از سمت عرضه تولیدات، ارتباط قوی با دیگر بخش‌های اقتصادی ندارند؛ بنابراین بیشتر بخش‌های اقتصادی استان، بخشی از نیازهای واسطه‌ای خود را با واردات از سایر استان‌ها و خارج از کشور تأمین می‌کنند. این امر موجب می‌شود که استان با وجود داشتن ظرفیت برای جذب نیروی کار، در عمل واردکننده نیروی کار از دیگر استان‌ها و خارج از کشور باشد. به بیان دیگر، ضعف پیوندهای بین بخشی در استان موجب شده است که این استان، نیازهای بین بخشی خود را از راه واردات تأمین کند و برای تولید، از نیروی کار خارج از استان و کشور بهره بگیرد.

بنابراین باید با سرمایه‌گذاری مناسب در بخش‌های کاربرمانند ساختمان، خدمات

عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و خدمات حمل‌ونقل و انبارداری، با معضل بیکاری در مناطق شهری استان، مقابله کرد و در شرایط کنونی باید علاوه بر اشتغال‌زایی مستقیم بخش‌ها، به اشتغال‌زایی غیرمستقیم نیز توجه کرد. برای نمونه، بخش‌های سایر خدمات عمومی و اجتماعی، خدمات مستغلات و کشاورزی، به‌صورت غیرمستقیم در اشتغال‌زایی مؤثر هستند. در نهایت، یکی از مشکلات اقتصاد ایران، نرخ بالای بیکاری افراد تحصیل‌کرده دانشگاهی است. متأسفانه تاکنون مرکز آمار ایران، آمار مربوط به شاغلان تحصیل‌کرده دانشگاهی را به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی منتشر نکرده است. انتشار این آمار می‌تواند ظرفیت‌های بخش‌های اقتصادی را برای جذب افراد تحصیل‌کرده دانشگاهی مشخص کند و از این راه به حل معضل بیکاری این افراد کمک کرد.

۷. پیشنهادها

با توجه به شرایط استان و خشکسالی‌های اخیر بخش سنتی کشاورزی دیگر جواب‌گوی نیروی کار و اشتغال استان نیست. در نتیجه، توجه به بخش صنعت استان امری اجتناب‌ناپذیر است. اما با توجه به اینکه صنعت استان از عقب‌مانده‌ترین صنایع در سطح کشور است، بنابراین در مرحله اول دخالت دولت در ایجاد امنیت برای سرمایه‌گذاران به‌عنوان مهم‌ترین چالش فراروی سرمایه‌گذاری در بخش صنعت استان برای انجام طرح‌های زیربنایی و مادر مانند کارخانه‌های ماشین‌سازی، پتروشیمی و پالایشگاه امری لازم و ضروری است. این امر نه تنها باعث کاهش وابستگی صنایع کوچک‌تر به مناطق مرکزی کشور می‌شود، بلکه سبب تشویق سرمایه‌گذاران بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری کلان در استان می‌شود و در کنار این صنایع بزرگ صنایع کوچک‌تر و وابسته به آن‌ها می‌تواند فضای مناسبی برای اشتغال ایجاد و رشد صنعت استان سیستان و بلوچستان ایجاد کند. با توجه به فاصله بسیار زیاد استان از مرکز صنعتی و معدنی کشور ایجاد خوشه‌های صنعتی در استان (به‌گونه‌ای که هر بخش تولیدی کالای مورد نیاز بخش‌های دیگر را تولید کند صنایع به‌صورت مکمل در کنار هم فعالیت می‌کنند) می‌تواند کاهنده مشکلات صنعتی استان سیستان و بلوچستان شود. همچنین برای افزایش بهره‌وری نیروی کار شاغل در صنعت توجه به بخش آموزش و ایجاد مراکز فنی و حرفه‌ای و سرمایه‌گذاری در بخش آموزش مرتبط با فعالیت‌های فنی و صنعتی ضروری است.

جدول ۱۳: اولویت بندی راهبردهای حاصل از جدول سوات در استان سیستان و بلوچستان (QSPM)

امتیاز QSPM	عنوان راهبرد بر اساس اولویت
۱۵/۸۵۹۸	۱ افزایش ضریب اشتغال مولد برای جلوگیری از جذب مرزنشینان به باندهای قاچاق کالا و مواد مخدر
۱۵/۷۸۴۲	۲ تقویت احساسات ملی گرایی به همراه ایجاد عدالت فضایی و اجتماعی در منطقه با کاهش تأثیرپذیری...
۱۵/۷۰۰۲	۳ تدوین سازه‌های امنیتی برای امنیت منطقه با در نظر گرفتن ویژگی‌های طبیعی خاص مناطق شرقی و...
۱۵/۵۷۰۶	۴ تغییر نگرش مسئولان در راستای توجه به رویکردهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و کاستن...
۱۵/۵۲۳۸	۵ تبلیغ برنامه‌های تنظیم خانواده و تسهیلات برای دسترسی مردم منطقه به وسایل کنترل مولد
۱۵/۵۰۳۴	۶ بازنگری در سیاست‌ها و مقررات حمایتی دولت از انجام طرح‌های اقتصادی
۱۵/۴۶۷۰	۷ توسعه انواع زیرساخت‌های کالبدی شامل حمل و نقل، راه آهن، جاده و... به منظور افزایش...
۱۵/۴۲۸۶	۸ تدوین برنامه جامع توسعه همه‌جانبه استان‌های شرقی کشور (به ویژه مناطق مرزی)
۱۵/۴۰۲۸	۹ توانمندسازی مردم محلی به منظور افزایش سطح مشارکت آن‌ها در همه امور مانند از برنامه‌ریزی، مشارکت سیاسی
۱۵/۳۷۳۴	۱۰ زمینه‌سازی برای استفاده از متخصصان بومی در مدیریت‌ها در جهت تقویت احساس مشارکت و کاهش شکاف‌ها
۱۵/۳۰۷۳	۱۱ تدوین برنامه‌های جامع برای ارتقای سطح آموزش‌های عمومی و تخصصی و حرفه‌ای نیروهای جوان
۱۵/۲۸۷۶	۱۲ اصلاح قوانین و مقررات دست و پاگیر و کاهش بوروکراسی اداری به منظور جذب سرمایه برای ایجاد...
۱۵/۲۰۴۶	۱۳ تلاش برای تأمین و حفظ منابع آبی و مدیریت بهینه منابع آب
۱۵/۱۰۲۴	۱۴ تلاش برای کمک به کاهش تنش‌ها و مناقشات سیاسی در کشورهای هم‌مرز با مرزهای شرقی
۱۵/۰۶۷۸	۱۵ ایجاد نهاد مسئول ویژه مرتبط با امور آمایش و برنامه‌ریزی مناطق مرزی و تدوین نظام...
۱۴/۸۹۰۸	۱۶ جلوگیری از شکاف عملکردی بین مناطق مرزی و مرکزی کشور (ساختار دوگانه سیستمی) با
۱۴/۷۱۵۴	۱۷ گسترش پوشش رسانه‌ای و همچنین تنوع برنامه‌های رسانه‌های محلی متناسب با سلیقه مرزنشینان
۱۴/۷۰۵۲	۱۸ بازنگری برنامه‌های جامع توسعه همه‌جانبه استان‌های شرقی و توجه ویژه به مناطق مرزی شرق کشور با توجه به موقعیت ممتاز سرزمینی...
۱۴/۶۱۴۲	۲۰ ساماندهی بهره‌گیری مناسب از فرصت‌های ترازیتی کالا بین کشورهای همسایه و دیگر مناطق جهان...
۱۴/۴۴۵۸	۲۱ توجه به تقویت سنت‌ها و باورهای جوامع مرزی مانند برگزاری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های...
۱۴/۲۳۳۶	۲۲ بازنگری در سیاست‌های آموزش‌های عمومی، بهداشتی و تخصصی جوامع مرزی شرق کشور
۱۴/۱۳۰۴	۲۳ بازنگری در خصوص مشارکت مؤثر مردم مناطق مرزی در فعالیت‌های اجتماعی با در نظر گرفتن گروه‌های...
۱۳/۹۱۱۸	۲۴ توجه به الگوی مراداتی بین مردم دوسوی مرزها و ساماندهی آن در جهت تقویت اقتصاد محلی...
۱۳/۷۹۳۲	۲۵ توسعه بازارچه‌های مرزی و گمرکی در مناطق مرزی شرق جهت جلوگیری از قاچاق کالا و مواد مخدر

امتیاز QSPM	عنوان راهبرد بر اساس اولویت
۱۳/۵۶۰۲	تنوع بخشی در زیرساخت های علمی و آموزشی مانند دانشگاه ها و مؤسسات آموزشی برای افزایش ...
۱۳/۳۵۴۶	تنوع بخشی در کاربری زمین های کشاورزی و محصولات تولیدی آن ها با توجه به بالابودن ...
۱۳/۲۷۲۴	تنوع بخشی در قوانین و مقررات برای سرمایه گذاران با توجه به تمایل دولت به تمرکززدایی ...
۱۲/۸۶۷۸	تنوع بخشی به زیرساخت های امنیتی و حفاظتی در شرق کشور با توجه به ترانزیت مواد مخدر و ...
۱۲/۵۹۰۸	توسعه مدیریت بهینه انرژی با توجه به وجود قدرت انرژی بادی و شدت تابش نور خورشید
۱۲/۲۱۵۴	تنوع بخشی و توسعه روحیه گروه گرایی و تقویت نهادهای مردمی و تخصصی در ارائه خدمات ...
۱۱/۷۰۵۲	بازنگری زیرساخت های کالبدی و توسعه زیرساخت ها با توجه هم زمان به ابعاد محلی، منطقه ای و بین المللی آن ها
۱۱/۴۸۴۸	بازنگری رویکرد امنیتی مسئولان کشوری و استانی به مناطق مرزی شرقی با توجه به راه گذر شمال و ..
۱۱/۱۱۴۲	بازنگری در سیاست های مدیریت بهینه منابع آب در مناطق شرقی
۱۰/۸۴۵۸	تقویت مدیریت در تخصیص بهینه بودجه مصوب به توسعه مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به اجرایی شدن ماده ۲۶ قانون برنامه چهارم توسعه
۱۰/۲۳۳۶	تنوع بخشی به واحدها یا سازمان های اداری برای رسیدگی ویژه به امورات مناطق ...

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

References

- Ebrahimi, A., (2008), studying and investigating the investment situation in Sistan and Baluchistan province and evaluating the performance of the province's investment encouragement and support headquarters and providing strategies to attract and increase investment, Sistan and Baluchistan Economic and Financial Affairs Organization.
- Bashandeh, B. (2010), Tourism potentials and capabilities in Sistan and Baluchistan province, the first national conference on tourism and sustainable development in Sistan and Baluchistan province, Zahedan Azad University, Khordad.
- Serenity, Hakimeh (2012), Ranking of the cities of Hormozgan province in terms of the degree of development (comparison of the 4th and 5th programs) Master's thesis. Under the guidance of Dr. Hamid Reza Hari, Shahid Bahonar University, Tehran.
- Quaid Rahmati, Digaran (2012), An analysis of the development level of the cities of Sistan and Baluchistan province. Geographical Quarterly Journal of Environmental Studies, No. 1
- Mehdikhani, Alireza. (2013), A brief overview of political and economic development, Tehran, Aron Publications, first edition.
- Najarzadeh, Reza & shaghaghi shahri vaheed (2008), the ranking of the OIC member countries based on factors influencing their inward foreign direct investments. Iranian economic review. vol.13 no 21. spring 2015
- O'Connor, J. and Shaw, K. 2014. "What next for the creative city?" City, Culture and Society .
- Richards, G. 2014. "Cultural Tourism 3.0: The future of urban tourism in Europe? ." Città rivisitate. Nuove idee e forme del turiswō culturale. Bergamo.

